

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Tanskanen, Jani

Title: Kirjallisen hulluuden analyysi

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Suomen historiallinen seura ry, 2021

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Tanskanen, J. (2021). Kirjallisen hulluuden analyysi. Historiallinen aikakauskirja, 119(2), 260-262.

luvataan kohdistaa ikään kuin vielä muuta teosta tarkempi mikroskooppinen katse. Luvun ja myös koko kirjan otsikko, viittaus kipuun sielussa, tulee eräältä Oulun piirimielisairaalan potilaalta, ja ilmaus vie tässäkin lähelle potilaan kokemusta. Tämä vahvistaa teoksen empaattista otetta, mutta sen lisäksi luvun tarkoitus on Pietikäisen mukaan tuoda säröjä hallinnan historiaan, tarinaan psykiatrisista käytännöistä ”virallisen vainon” välineinä. Ajatus tuntuu olevan, että 1900-luvun alkupuolen psykiatriassa ja hoidossa, joka sisältää eugeniikkaa ja lobotomiaa ja on siten maineeltaan ikävä, on nähtävissä myös hyvää. Potilaiden elämässä on joskus myös onnea. Tähän on tietenkin helppo yhtyä, ja myös Pietikäinen toteaa, että yhtä potilaan kokemusta ei ole; toiset halusivat mielisairaalaan pois, toiset olivat kiitollisia ja tyytyväisiä.

Pietikäinen kutsuu itsekin teostaan ”kärsimyshistoriaksi” ja lukija kohtaa potilaiden tarinoissa kipua ja tunteita laajalla skaalalla. Kuitenkin sairaaloista, sairauspaikoista, potilaista ja diagnooseista kerrotaan myös lukuja, ja yhteiskunnallista muutosta kuvataan myös niiden kautta. Tieteen historialle tuttuun tapaan diagnostisen systematiikan muutokset ja eri opilliset virtaukset psykiatrian sisällä tulevat käsitellyiksi, ja vaikka pääosassa ovat potilaat, myös psykiatrit, kuten Christian Sibelius, Martti Kaila, Y.K. Suominen, Aarne Soininen, Akseli Nikula, Konrad von Bagh, Ilmari Kalpa ja Sven Donner nousevat vähintäänkin tärkeiksi sivuhenkilöiksi.

Kipeät sielut on paitsi antoisa ja rikas lukukokemus, myös hienosti monia suomalaisen psykiatrisen kulttuurin piirteitä ja niiden historiaa kiteyttävä. Se viittaa lopussa 1950-luvun ”psykologiseen käänteeseen” ja luo samalla kutkuttavan odotuksen historiasarjan kolmannesta osasta. Pietikäinen pohtii huolella myös mielen-terveyshistorian tutkimusetiikkaa ja tuo tärkeällä tavalla esiin, miten ”mielisairaaloiden potilasarkistot ovat osa kansakuntamme kollektiivista muistia”. Pietikäisen kanssa voi olla vain samaa mieltä, että meidän tulisi olla huolissamme niiden säilymisestä. Ei vain potilaiden historian takia, vaan myös siksi, että virheiden ja kielteistenkin asioiden tulisi säilyä historiallisissa muistissamme.

Kirsi Tuohela, FT, dosentti
Turun yliopisto

Kirjallisen hulluuden analyysi

Anna Ovaska:

Fictions of madness. Shattering minds and worlds in modernist Finnish literature. Helsingin yliopisto 2020. 300 s. ISBN 978-951-51-5742-3 (pbk.) ISBN 978-951-51-5743-0 (PDF).

Hulluudeksi kutsutun ilmiön kulttuuriset ulottuvuudet ja historialliset jäsenyykset ovat viime vuosina kiinnostaneet eri alojen tutkijoita Suomessa. Tuoreita julkaisuja ovat esimerkiksi Anna Kinnusen perinteentutkimuksen väitöskirja *Johtolankoja hulluuteen* (2020), Petteri Pietikäisen *Kipeät sielut* (2020), Tuomas Laine-Frigrenin, Jari Eilolan ja Markku Hokkasen toimittama *Encountering Crises of the Mind* (2018) sekä Saara Jäntin, Kirsi Heimosen, Sari Kuuvaan ja Annastiina Mäkilän toimittama *Hulluus ja kulttuurinen mielen-terveyshistoria* (2019).

Muulla maailmassa hulluustutkimuksella (*madness studies*) on jo suhteellisen pitkä ja elinvoimainen traditio takanaan. Erityistä mielenkiintoa on suunnattu kaunokirjallisuuden kykyyn kuvata ja jäsentää sellaisia mielen-tiloja ja maailmassa olemisen tapoja, jotka horjuttavat vallitsevia normeja.¹ Suomessa hulluustutkimus kuitenkin vasta orastaa. Jo siksi Anna Ovaskan kirjallisuuden alan väitöskirja hulluudesta suomenkielisessä modernistisessa kirjallisuudessa on merkittävä ja tarpeellinen avaus. Lisäksi englanninkielinen ja kansainväliselle tutkijayhteisölle suunnattu väitös tekee kotimaista kirjallisuutta tunnetuksi maailmalla ja vertaa tutkimiansa teoksia Dostojevskin ja Camus’n klassikoihin sekä muihin maailmankirjallisuuden edustajiin. Tuollaisessa seurassa kotimainen kirjallisuus pääsee oikeuksiinsa.

Analyysin kohdeteoksina on neljä modernistista romaania, joita käsitellään kronologisessa järjestyksessä: Helvi Hämäläisen *Kaunis sielu* (1928/2001), Jorma Korpelan *Tohtori Finckelman* (1952), Timo K. Mukan *Tabu* (1965) ja Maria Vaaran *Likaiset legendat* (1974). Kaikkia teoksia yhdistävät modernistisen tyylin lisäksi ensimmäisen persoonan kerronta (*first-person narration*) ja tuon kerrotun mielen järkkäminen tai ahdinko. Ovaska ei kuitenkaan pyri diagnosoimaan kerrottuja mieliä, vaan hän päinvastoin osoittaa tutkimiansa teosten tarjoavan diagnostisia lähestymistapoja laajempia ja monisyisempiä ymmärryksiä mielen järkkymisen kokemuksista. Vaikka teokset saattavat houkutella psykiatrisiin tai psykologisiin tulkintoihin, ne eivät Ovaskan mukaan sellaisinaan riitä, vaan teokset kutsuvat muunlaisiinkin tulkintatapoihin.

Ajallisesti *Tabu* ja *Likaiset legendat* olisi mahdollista käsitellä modernismin sijaan varhaisena postmodernismina, mutta Ovaska (s. 47) huomauttaa, että itse asiassa tyyliään *Kaunis sielu* ja *Tohtori Finckelman* ovat vielä postmodernistisempia. Modernismin ja post-

modernismin välille hahmotetut eronteot eivät siis ole tarkkarajaisia, Ovaska muistuttaa. Modernismista on moneksi.

Tutkimuksen nimen pääotsake *Fictions of Madness* viittaa Ovaskan (s. 12) mukaan kahtaalle. Yhtäältä on kyse hulluuden fiktiivisen luonteen korostamisesta – siitä, että hulluus on kirjallisuudenulkoisessakin maailmassa kulttuurinen konstruktio, vaikka ihmisten kokemat ongelmat ovatkin todellisia. Toisaalta on kyse tutkittavien teosten fiktiivisyyden korostamisesta. Tämä on tärkeä muistutus varsinkin monialaiselle lukijakunnalle, sillä kaikilla ei välttämättä ole välineitä fiktion erityispiirteiden ja muotoseikkojen käsittelemiseksi.

Hyvin olennaisena ja merkittävänä pidän sitä Ovaskan (s. 43–44) lähtökohtaa, että fiktio voi muotoilla paitsi käsityksiämme hulluudesta myös itse kokemuksia, joita psykiatrista häiriöistä kärsivillä on. Fiktiivinen kerronta ja kerronnan tavat voivat siis osaltaan vaikuttaa siihen, miten mielen järkkymistä sanallistetaan, jopa koetaan. Tällä ajatuksella Ovaska seuraa laajasti käytettyä filosofi Ian Hackingin näkemystä silmukka- tai kehävaikutuksesta (*looping effect*). Kyse on siitä havainnosta, että ihmisiä määrittävät luokitukset vaikuttavat luokiteltuihin. Kokemisen tavat ovat siis historiallisesti ja kulttuurisesti ehdollistuneita, kuten usein ajatellaan myös tunteiden historian tutkimuksessa.

Tutkimus rakentuu neljän tutkimuskysymyksen ympärille: 1) millä keinoin fiktiiviset kertomukset rakentavat särkyneitä mieliä ja kokemusmaailmoita, 2) miten lukijoita kutsutaan kohtaamaan teksteissä muodostuvia maailmoja ja kokemuksia, 3) millaisia eettisiä kysymyksiä ja valta-asetelmia mielen sairauden kertomiseen ja sairauskokemusten lukemiseen sisältyy, 4) miten fiktiiviset tekstit tuottavat tietoa ja ymmärrystä kivun ja kärsimyksen kokemuksista? Teosten analyysissa kuljetaan siis monia toisiinsa lomittuvia tasoja ja näkökulmia. Yksityiskohtaisen analyysin fokus on narratologian perinteen mukaisesti proosan muotoseikoissa mutta myös niiden kietoutumisessa yhteiskunnallisiin ja eettisiin kysymyksiin.

Ovaska sanoittaa tutkimuksen yhdistävän kertomuksentutkimusta (narratologiaa), fenomenologiaa, enaktivistista mielenfilosofiaa ja feminististä teoriaa. Kertomuksentutkijana hän puolestaan hyödyntää kolmea erilaista narratologian koulukuntaa (retorista, kognitiivista ja epäluonnollista), ja lisäksi tutkimuksessa on nähtävissä queer-poliittinen ote. Tällaisesta teoreettisesta moninaisuudesta johtuen tutkimus osallistuu monenlaisiin keskusteluihin ja viittaa useisiin erilaisista traditioista ponnistaviin lähteisiin. Lopputuloksena voisi olla epämääräinen sekamettelisoppa, mutta tutkimus onnistuu olemaan koherentti kokonaisuus, joka rakentuu harkitun synteessin varaan. Toisaalta feministisen teorian osalta olisin odottanut runsaampaa viittaamista aiempaan feministiseen tutkimukseen, ja esimerkiksi

historiallista otetta hyödyntävän Elaine Showalterin merkittävän työn olisi voinut tuoda esiin laajemminkin kuin vain kolmessa alaviitteessä.

Tutkimuksen lähdeluettelossa tiettyjen nimien puute herättää huomiota. Miksei Ovaska ole viitannut kertaakaan Anniina Ylä-Kapeen väitökseen *Telling Madness: Narrative, Diagnosis, Power, and Literary Theory* (Kerrottu hulluus: Kertomus, diagnoosi, valta ja kirjallisuusteoria, 2014), joka niin ikään yhdistää narratologian ja vallan kysymyksiä? Pienessä maassa olisi hyvä tuoda esiin niitä harvoja kollegoita, jotka ovat tutkineet samaa aihepiiriä. Laura Piippo on tutkinut skitsofreniaa Jaakko Yli-Juonikkaan *Neuromaaniassa*, Juri Joensuu psykoottista kirjoittamista ja Karoliina Kähmi (nyk. Maanmieli) metaforien merkitystä skitsofreniaa sairastavien kirjallisuusterapiassa – miksi kaikki tämä on sivuutettu? Niin ikään Hannes Sihvon essee hulluudesta suomalaisessa kirjallisuudessa (1990), Petteri Pietikäisen tutkimukset hulluuden historiasta ja Marja-Liisa Honkasalon merkittävä elämäntyö kulttuurisen terveystutkimuksen saralla puuttuvat lähdeluettelosta tyystin. Historiantutkimukseen ei oikein ole viitattu kansainvälisikään tutkimuksia ajatellen, joskin sentään Lisa Appignanesin feminististä tutkimusta *Mad, bad, and sad* (2008) hyödynnetään.

Ovaskan teoreettisena lähtökohtana on enaktivismi (*enactivism*), jonka mukaan mieli ja tietoisuus rakentuvat vuorovaikutteisessa suhteessa ympäristöönsä ja muihin ihmisiin. Mieltä ei voida tämän teorian mukaan sijoittaa vain aivoihin (tai mihinkään muuhun ruumiinosaan), vaan mieli hahmotetaan monimuotoiseksi kokonaisuudeksi. Analyysissa onkin kiinnitetty huomiota siihen, kuinka tutkituissa romaaneissa mielen järkkymisen kuvaus yhdistyy ruumiillisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Esimerkiksi Helvi Hämäläisen omana aikanaan julkaisematta jääneessä romaanissa kertojan sisäinen maailma on sulkeutunut ja solipsistinen, mutta Ovaska (s. 110) korostaa tuon solipsistisenkin kerrotun mielen olevan relationaalinen ja affektiivisesti merkityksellistynyt. Kertojan ahdinko (*distress*) rakentuu Ovaskan luennassa osin reaktiona siihen heteronormatiivisuuteen, joka ei hyväksy kertojan homoseksuaalista halua.

Tutkimuksen monista ansioista huolimatta sen *historiallinen* ymmärrys hulluudesta jää valitettavan ohueksi ja toisinaan epätarkaksi. Ovaska (s. 191) esimerkiksi kirjoittaa *Tohtori Finckelmanin* olevan yhdistettävissä antipsykiatrisiin näkemyksiin, joita kehiteltiin samaan aikaan kuin romaania kirjoitettiin. Eittämättä Korpelan romaanissa voidaan nähdä antipsykiatrinen vire, mutta lukijalle jää epäselväksi, mihin samaan aikaan kehittyneillä antipsykiatrisilla näkemyksillä viitataan. Tavallisesti varsinainen antipsykiatrinen liikehdintä ajoitetaan pikemminkin 1960-luvun kuin 1950-luvun alun ilmiöksi. Toisaalta psykiatrian vastaista liikehdintää on toki esiintynyt jo 1700-luvulla.

Tietysti toive tarkemmasta historiallisemmasta otteesta on tässä yhteydessä vähän sama kuin kritisoi täytekkästä siitä, ettei se olekaan pestopastaa. Narratologian ja kirjallisuushistorian näkökulmasta Ovaskan väitys on näet erinomainen näkökulma kotimaisen modernismin moniin tapoihin rakentaa kuvaa mielen järkkymisestä. Se voi tarjota myös historian- ja perinteentutkijoille välineitä kirjallisen ilmaisun sekä varsinkin kirjallisen muodon saaneiden kokemusten analysoimiseen. Kaunokirjallisuudessa ei ole olennaista vain se, *mitä* sanotaan, vaan ennen kaikkea myös se, *miten* sanotaan. Tätä tutkimus teroittaa olennaisella tavalla.

Jani Tanskanen, FM
Jyväskylän yliopisto

1. Ks. esim. Charley Baker, Paul Crawford, B. J. Brown, Maurice Lipsedge & Ronald Carter, *Madness in Post-1945 British and American Fiction*. Palgrave Macmillan 2010.

Järjestöjen asiantuntijuus hyvinvointivaltion historiassa

Sophy Bergenheim:

Yhteiskunnan, kansakunnan ja kansan asialla.

Järjestöt, yhteiskuntapolitiikka ja asiantuntijuus Suomessa 1930–60-luvuilla. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 156/2020. Helsingin yliopisto. 345 s. ISBN 978-951-51-5640-2.

Sophy Bergenheim tarkastelee poliittisen historian väitöskirjassaan suomalaisten sosiaali- ja terveysalan järjestöjen yhteiskuntapolitiittista asiantuntijuutta ja roolia hyvinvointivaltion rakentamisessa. Hän sijoittaa työnsä tutkimuksellisesti hyvinvointivaltion historiaan, aate- ja käsitehistoriaan sekä tiedon historiaan. Vivahteikas ja tieteellisesti ajankohtainen tutkimus avautuu jopa yllättävän moneen suuntaan teemansa, teoreettisten valintojensa, lähestymistapojensa ja tutkimusaineistojensa osalta.

Kun ajatellaan pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden historiaa, tunnistamme tavallisesti vahvan valtion, sosiaalivakuutuksen ja nyttemmin usein myös kunnalliset sosiaalipalvelut, toisin sanoen vahvan julkisen sektorin, joka tasaa tuloeroja, jakaa resursseja ja tuottaa sekä sosiaalista turvaa että palveluja. Tällaisen tutkimuksen kenttä on laaja ja yleensä yhteiskuntatieteisiin painottuva. Varsinkin varhaisemmassa narratiivissa vahva julkinen sektori syrjäytti muut hyvinvoinnin tuottajat, kuten järjestöt ja perheet. Tässä suhteessa Sophy Bergenheimin tulokulma on erittäin tervetullut. Hän jakaa

ohjaajansa Pauli Kettusen kritiikin aiemmasta tutkimuksesta, jossa hyvinvointivaltion historia pelkistyy nykyisyyttä palvelevaksi ja luonnollistavaksi projektiksi. Tutkimalla järjestöjen yhteiskuntapolitiittista asiantuntemusta Bergenheim tuo kritiikkiin oman itsenäisen panoksensa, jossa hyvinvointivaltion historia ei jää vain nykypäivää taustoittavaksi projektiksi eikä varsinkaan projektioksi.

Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen – samoin kuin kirkon diakoniatyön – roolin ovat toki aiemmatkin tutkijat noteeranneet. Pohjoismaissa vallitseet suhteellisen vahva filantropiatutkimuksen traditio, jota monet varhaiset naishistorian tutkijat kehittivät. Tutkimukset hyvinvoinnin sekataloudesta (*mixed economy of welfare*) tunnistavat kansalaisyhteiskunnan merkityksen myös pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden historiassa. Laajuutensa, aikarajauksensa ja tehtävänasettelunsa puolesta Bergenheimin väitöskirja edustaa kuitenkin selkeästi uutta luovaa tutkimusta.

Bergenheim ottaa etäisyyttä aatehistorian ja käsitehistorian erillään pitävästä tutkimusotteesta ja puhuu mieluummin aate- ja käsitehistoriasta. Eri käsitehistoriallisiin koulukuntiin nojautuen hän korostaa käsitteiden historiallisuutta ja historiallisten toimijoiden ottamista vakavasti sekä erittelee sosiaali- ja terveysalan järjestöjen asiantuntijuutta tästä näkökulmasta.

Tiedon historian Bergenheim nimeää tutkimuksensa läpileikkaavaksi teemaksi. Hän laajentaa asiantuntijuuden käsitettä ja keskustelee muun muassa ruotsalaisien tutkijoiden kanssa tiedon kierrosta tai kiertokulusta. Bergenheim esittää vakuuttavaa näyttöä järjestöjen asiantuntijuudesta ja asiantuntijuuden suhteesta valtion muun muassa väestöpolitiikassa, kansanterveydessä ja yhteiskuntasuunnittelussa. Järjestöt ovat toimineet suomalaisen yhteiskunnan yhteiskuntapolitiittisina insinööreinä varsin laajalla rintamalla.

Bergenheim määrittelee tutkimuksensa tarkoitukseksi ”asiantuntijajärjestöjä tarkastelemalla syventää kuvaa tiedosta ja vallasta, konflikteista ja intressien yhteensovituksesta sekä vaihtoehtoista ja kontingensista hyvinvointivaltion historiassa” (s. 5). Tavoitteena ”on kirjoittaa metodologisesti uteliasta yhteiskuntatieteellistä analyysia, jota ohjaavat poliittisille ja kulttuurisille vivahteille tarkka silmä sekä tinkimätön historiallinen herkkyyks” (s. 5). Tehtävänasettelussa keskeisin kysymys on tutkia, ”miten järjestöjen yhteiskuntapolitiittinen asiantuntijuus kokonaisuutena rakentui” (s. 30). Vastaus löytyy tapaustutkimuksista, joiden kohteeksi Bergenheim on valinnut hyvinvointivaltion historian keskeisiä järjestöjä. Väestöliitto, Samfundet Folkhälsan, Sosiaalipoliittinen yhdistys ja Sosiaalihuollon Keskusliitto edustavat kattausta järjestöistä, joilla on eri tavoin vahva rooli hyvinvointivaltion ja sitä koskevan tiedon rakentamisessa ja uudelleenarvioinnissa. Folkhälsan ja Väestöliitto esiintyvät samassa tutkimuksessa, mikä on myönteistä. Aivan liian usein suomen- ja ruotsinkielinen